

Tea Rogić Musa

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

tea.rogic@lzmk.hr

Hrvatsko-poljske književne veze u svjetlu komparativnih istraživanja: metodološki izazovi

Komparativna istraživanja u sastavu nacionalne filologije istražuju veze nacionalne književnosti s drugim književnostima, specijalizirajući se nerijetko na veze dviju nacionalnih književnosti. Takva istraživanja ne uključuju nužno i širi kontekst svjetske književnosti te su dio književnopovijesne prakse nacionalne filologije, pa je tako proučavanje hrvatsko-poljskih književnih veza dio kroatistike, a poljsko-hrvatskih, s gledišta poljske strane, dio (domaće) polonistike. Nužnost povezivanja domaće književne tradicije sa stranima uvijek je tolika da obaviješten nacionalni filolog nužno izlazi iz okvira domaće kulture i povijesti, pa i kad se bavi izrazito nacionalno obilježenim korpusom. Ovaj rad nastoji opisati možebitnu stranputicu u takvim istraživanjima, a koja se može svesti na proučavanja u duhu detektiranja sitnih pojedinosti u polju „vanjske trgovine dviju nacija“, pri čem se istraživači mahom bave slabo poznatim autorima, djelima neznatne recepcije, neobjavljenim prijevodima te raznim posrednicima, koji po svojem prinosu pripadaju općoj, a ne književnoj povijesti. Kao poželjnu metodološku mogućnost nastojat će se iznijeti argumente u korist potrage za nadnacionalnim u dvjema kulturama i književnim tradicijama, s ciljem prevladavanja oportunog, nerijetko prigodnoga fokusa na teme iz književnoga života u dvjema sredinama u istom razdoblju, pri čem mogu izostati sveobuhvatni komparativistički uvidi jer se sama situacija supostavljanja dviju književnosti drži dostatnom. Ne poričući evidentnu korist u međusobnu upoznavanju dviju kultura tim putem, nastoji se upozoriti na važnost nadržavanja pretjerana obavještavanja o srodnim pojavama u dvjema književnostima, bez njihova – zajedničkoga – smještanja u širi, i to svjetski kontekst. Kao primjer ponudit će se pogled na neriješene izazove u tumačenju epohe romantizma kao formativnoga procesa hrvatske nacionalne kulture, s gledišta prevrednovanja njezine komparativističke prezentacije.

Ključne riječi: hrvatsko-poljske književne veze, romantizam, moderna

1. O vrlinama i manama „uspoređivanja“ dviju književnosti

Tekst koji slijedi ne može biti mnogo više nego – u svojoj svrsi, ako je dosegne – uvodno razmatranje, prolegomena mnogo široj temi, te se nadaje kao umjestan okvir za književnopovijesni problem, koji u ovom obliku može biti tek imenovan i djelomično, kao korpus autora i djela, pobrojen i kontekstualiziran. Zadaвши si metodološke izazove kao temu, ne možemo iskoračiti u interpretativne elaboracije; nastojat ćemo se zadržati na nesigurnu tlu objašnjavanja koja te interpretacije uvjetuju i omogućuju. Stoga je ovaj rad deduktivni predtekst za sveobuhvatnije istraživanje naznačeno u prvom dijelu naslova. Utvrdimo ponajprije na što ciljamo razmjerno široko postavljenim naslovom: komparativni kontekst u izučavanju hrvatsko-poljskih književnih veza podrazumijeva utvrđivanje, opisivanje i vrednovanje poljskoga utjecaja te s njim povezanih okolnosti koje se odnose na pojedinačno književno djelo, opus ili razdoblje; posrijedi je književnopovijesni opis svojevrsna odnosa „vanjske trgovine“ što ga hrvatska književnost uspostavlja prema poljskoj književnosti. Budući da ni jedan od krovnih književnih pokreta kojim se bavimo, izrijeком romantizam ili srednjoeuropska moderna, nema svoj apriorni identitet koji ne bi ovisio o povijesnim procesima u pojedinačnim nacionalnim književnostima, proučavanje hrvatsko-poljskih književnih veza kroatistička je tema i služi utvrđivanju s hrvatsko-poljskoga stajališta možebitno slabije tumačenih i autora i poetika, a pomaže u razumijevanju složena i nerijetko mukotrpa procesa za kojega je hrvatska književnost prihvaćala i usvajala paneuropske književne tendencije. I u razdobljima kojima nije bio stran pojam „narodnoga duha“, što jest svojstvo moderne na prijelazu XIX. i XX. stoljeća, nije se moglo umaći utjecajima niti su smatrani a priori negativnima. Hrvatska je književnost, razumije se, manje utjecala, a više primala, te se, iz vizure povijesti hrvatsko-poljskih književnih veza, ne može dokazati da bi obrnut put bio književnopovijesno relevantan pa se stoga nećemo služiti pojmom književne uzajamnosti. Utoliko naš pogled odstupa od onoga što se tradicionalno smatra komparativnim pristupom, barem u zapadnoeuropskim književnostima (tražiti kako je domaća nacionalna književnost širila svoj utjecaj i kakav je imala odjek); ovdje je riječ o komparativnim istraživanjima o hrvatskoj književnosti koja, ni u jednom svojem stilskoformacijskom segmentu, nije bila autohtona u smislu da nije moguće uočiti isprepletenost sa stranim književnostima.

Omeđiti komparativnu književnopovijesnu zadaću i s obzirom na njezin predmet i s obzirom na metodu, napose ako se imaju u vidu konkretne suvremene prilike u području kojemu predmet pripada, ne može biti neopterećen postupak niti se može očekivati da unutar domaće književnopovijesne grane s lakoćom nalazi svoje mjesto i zagovornike. Istraživanje književnih veza nezahvalno je književnopovijesno opredjeljenje jer zahvaća u teme i pojedince koji su po mnogočemu (ili po nečemu bitnom, upravo esencijalnom) u svojem stvaralaštvu na granici dviju sfera, dviju književnosti, i baviti se njima znači upravo pronositi uvjerenost da ih obilježuje nekoversna neomeđivost

ili barem opiranje u postupku omeđivanja. Kao svoje najšire područje postavili smo komparativno očište unutar povijesti hrvatskoga pjesništva novijih razdoblja, pa valja odmah razlučiti da nije riječ o književnoj komparatistici u svjetskoknjiževnom kontekstu nego o istraživanju srodnih pjesničkih pojava u dvjema nacionalnim književnostima („nacionalni“ ovdje označuje usidrenost u nacionalne književne historiografije, što znači da s uvažavanjem svaku pojedinačnu pojavu razumijevamo unutar dijakronije nacionalne periodizacije, onako kako ju je postavila domaća historiografija, i hrvatska i poljska). Tkogod pokušava usporediti pojave koje vidi kao srodne u dvjema književnostima, mora motriti oba svijeta i biti spreman podnijeti osporavanja s objiju strana. Kako je središte našega pogleda ipak hrvatska književnost, u njoj, uzevši u obzir poljski književni obzor, stojimo tek jednom nogom, nestabilno. Ovakav pogled na domaće autore unosi u njihova čitanja uvide koji destabiliziraju kanon te riskira da bude proglašen marginalnim pokušajem da se u nacionalnu književnost upiše strano tijelo koje vidi samo onaj tko se na taj postupak uspoređivanja odlučio. Dvojbeneći ovakva pristupa odavna su uočene (Slamnig 1965: 27).¹

Nećemo zacijelo moći umaći specifičnim književnopovijesnim zadanostima objiju nacionalnih književnosti i njihovih književnopovijesnih prezentacija, takvih koje upravo privilegiraju nacionalni karakter svake od dviju književnosti. Kriza komparativne književnosti, koja se nameće kao tema već više od pola stoljeća u znanosti o književnosti, po našem sudu, nije stvarna opasnost i ne treba se na tome zadržavati; ako je ta kriza u nekim aspektima doista očita, ta se pojava može odnositi samo na zapadne književnosti, u kojima vlada orijentiranost na književnosti tzv. svjetskih jezika pa, po prirodi stvari, usporedni obzor nije toliko širok, iako obiluje raznolikošću, no u književnostima tzv. malih jezika, u koje spada hrvatska, ne i poljska, zadaća književnopovijesnoga kompariranja nije obavljena. Nalazeći u stranoj književnosti uzore i razloge pojavama u hrvatskoj književnosti, nismo ipak na terenu nadnacionalnoga, ali, i to nastojimo iznijeti bez panike koja nerijetko prati takva očitovanja, ni na terenu svojevrsnoga književnopovijesnoga knjigovodstva, koje bi utvrđivalo tko je što dao, a tko koliko uzeo, nego ćemo zauzeti stajalište da je hrvatsko pjesništvo znalo prepoznati tendencije koje su u apsolutnom smislu relevantne za epohu i njezina poetička središta. To ne znači da hrvatska književnost nije kultura primateljica; ako se govori o uzajamnosti, to se može odnositi samo na zajedničke odlike koje pridaju značaj nadnacionalnosti objema književnostima. Naše je polazište svojevrzni prijelazni oblik između autohtonosti i emitornosti: hrvatsko pjesništvo novijih razdoblja nije poetički samoniklo i nije imalo snagu

¹ Slamnig citira tvrdnju R. Welleka iz članka *The Crisis of Comparative Literature* (u zborniku *Comparative Literature*, str. 159): „Kada jednom shvatimo prirodu umjetnosti i poezije, njenu pobjedu nad ljudskom smrtnošću i udesom, njeno stvaranje novoga svijeta imaginacije, nestat će nacionalne taštine. Čovjek, čovjek uopće, čovjek svugdje i svagda, u svojoj svojoj raznolikosti, iskršava, a nauka o književnosti prestaje biti starinska danguba, obračun nacionalnih potraživanja i dugovanja, ili čak ucrtavanje u tlocrt mreže odnosa. Nauka o književnosti postaje akt imaginacije kao i sama umjetnost i tako čuvalac i tvorac najviših vrednota čovječanstva“.

emitiranja utjecaja na druge književnosti. Kako stoga braniti umjetničku samosvojnost kod pjesnika kojima istodobno, nalazeći im izvore u poljskoj književnosti, naoko otkidamo od originalnosti, ne pristajući tako na, u domaćoj historiografiji svojedobno ukorijenjenu predrasudu, da naši pjesnici, napose ilirskoga doba, imaju odlike samobitnosti koja ima veze samo s tzv. hrvatskim pitanjem u tadašnjem realpolitičkom kontekstu. Svaki od pjesnika kojima se bavimo (a ovdje će biti navedeni kao dijelovi korpusa, ne i pojedinačno elaborirani) spominjao je puk, narod i naciju; povezivati to izravno s političkim hrvatstvom ili samo s hrvatskom književnopovijesnom tradicijom zabluda je koja opusima izabranih pjesnika oduzima dinamičnost koju stječu u kontekstu širem, ali i dalje slavenskom, od kroatocentričnoga. Sve razvijene poetike romantizma i moderne beziznimno su nastale u prepletanju sa stranim, ne samo poljskim, utjecajima. Pa ako se u starijoj hrvatskoj književnosti i ne može primijeniti slavenocentričan pristup (Slamnig 1965: 44),² sličan kriterij ne vrijedi u novijoj hrvatskoj književnosti koja ni po čemu nije bila bitno izdvojena iz europskih tokova.

1.1.

„Pravi književni stručnjak ne bavi se inertnim činjenicama nego vrijednostima i kvalitetama. ... I najjednostavniji problem povijesti književnosti zahtijeva čin rasuđivanja“ (Škreb 1973: 14). Višak vrednovanja nanio bi našoj temi nepopravljivu štetu jer bi nas odveo prema čitanju iz vizure današnjice (možemo odmah ustvrditi da, krećući se čitateljskim putem, nismo došli do zaključka da je Julije Benešić najvažniji pjesnik hrvatske moderne niti ćemo pasti u iskušenje uspostavljati odnos kompeticije između Vraza i Preradovića kao dvojice pjesnika visokih, ali nejednakih estetskih dosegâ). Čitamo ih pazeći na estetske (pa i društvene) vrijednosti njihova vremena, sa sviješću da ni jedan povjesničar književnosti ne može zagovarati iluziju da je današnji suvremeni čitatelj lišen predrasuda svojega, današnjega vremena. Upravo u području istraživanja književnih veza kao srodnih pojava u dvjema književnostima nudi se mogućnost da se u sastavu dijakronije povijesti nacionalne književnosti ostvari uvid u sinkronijski presjek na bitnim točkama razvoja, koji bi heterogenost pojava u različitim književnostima, no nastalih i objavljenih u isto doba, kontekstualizirao kao ekvivalentne pojave koje posvjedočuju uzajamnost (podcrtajmo, u smislu zajedničkih odlika, ne međusobna utjecaja) dviju književnosti u danome razdoblju. Takvo presijecanje dogodilo se za romantizma i ponovo za moderne, artikulirajući i sažimajući najvažnije silnice i mijene u razvoju književnosti primateljice, dakle hrvatske. U takvu pogledu nema mjesta tumačenju Mickiewiczzeva stiha kao remek-djela čarolija kojega se gubi u nizinama preradbi i prepjeva u hrvatskoj književnosti. Djela spomenutih hrvatskih pjesnika sadržavaju

² Slamnig tvrdi: „Konceptcija slavenskoga kruga ne odgovara nam jer onda ne znamo kuda ćemo s našom starom literaturom“.

elemente koji svjedoče o procesualnosti obiju epoha, o estetskim cezurama u razvoju nacionalne književnosti. Takav pristup vodi dokazima o povezanosti dviju književnosti prema unutarknjiževnim kriterijima i o povezanosti povijesnih poetika epoha romantizma i moderne.

Fokus na unutarknjiževnom uspoređivanju vidimo kao gnoseološki ideal ovakva poredbenoga usmjerenja. Dakako da su se povijesne poetike različito manifestirale u hrvatskoj i u poljskoj književnosti i tamo gdje se jednako nazivaju i potpadaju pod isti umjetnički credo; no u širem kadru, različite pa i disparatne književnopovijesne činjenice ne samo da se dopunjuju nego se međusobno i uvjetuju. Odustajanje od „rekonstrukcije povijesti odnosa“ (Đurišin 1966: 122) znači zaokret prema istraživanju tipoloških književnih problema. U razumijevanju hrvatsko-poljskih književnih veza ne dajemo stoga prednost registraciji faktografskoga materijala (koji podastire dokaze o vanjskim – izvanknjiževnim – učincima pojedinačnih odnosa među književnicima i dvjema kulturnim sredinama) jer zamka precjenjivanja izvanknjiževnih činjenica u drugi plan smješta unutarknjiževne procese. Ali i takav „unutarnji“ pristup ima svoje nedostatke: prijeti mu opasnost da se pretvori u proučavanje tipoloških zadanosti koje, ako ih se liši književnopovijesne faktografije, ne pokazuju u kojoj su mjeri stvarni odnosi među pojedincima, i materijalne činjenice koje ih prate, uvjetovali tipološke srodnosti. Odustavši od najuže shvaćena „filološkoga“ pristupa predmetima našeg istraživanja, smještamo se u kontekst povijesno-tipoloških veza. Uzroke pojavama u hrvatskom pjesništvu ne treba tumačiti kao posljedice tuđega utjecaja koji je nekritički primljen, nego ih nalaziti u autorskoj poetici kojoj je strani utjecaj bio sredstvo ostvarenja vlastitih umjetničkih ciljeva. No valja se vratiti korak unatrag: sakupljanje i sređivanje izvanknjiževnih činjenica ispravan je put u proučavanju književnih veza jer omogućuje diferencijaciju i književnopovijesnih činjenica; usto, ni jedan proces u sastavu hrvatskoga modernizma (u širem periodizacijskom smislu, romantizam je neprijeporan dio moderniteta) ili moderne nije bio imanentno uvjetovan, no mora se otkloniti i tumačenje književnih veza u ključu nadređenosti, iako bi bilo nerazumno, osim što je netočno, tvrditi da pjesnici hrvatskoga romantizma u europskom kontekstu imaju jednak status ili recepciju kao poljski. Pristajanje uza strane poetike nije bio znak manjka invencije nego, kod svih pjesnika kojima se bavimo³, svjedoči o upućenosti u

³ Navedimo ih egzemplarno, iako to za ovako postavljenu temu u naslovu nije presudno: Vraz (soneti ponajprije; krakovjak nije ključno mjesto Vrazove polonofilije jer je bio dio općeslavenske „mode“ i ima veze s Vrazovom potrebom da preuzima forme narodne baštine, dok su soneti znatno više oslonjeni na lirskoga Mickiewicza), Preradović (kasna refleksivna lirika i naravno prijevod pjesme *Resurrecturis* Krasińskoga), Franjo Marković (*Iz mladih dana*), u moderni slobodni stih Vladimira Jelovšeka (koji je preuzeo i koncept „gole duše“ Przybyszewskoga), Kamov i Josip Kosor (obojica u odnosu na Przybyszewskoga, s time da je usporedba jasnija, neočekivano možda, kod Kosora u zbirci *Beli plamenovi*) te pjesnička zbirka *Istrgnuti listovi* metonimijske osobnosti hrvatsko-poljskih književnih veza, Julija Benešića. O krakovjaku u hrvatskoj inačici usp. Živančević Sekeruš 1993: 278–286.

šire razvojne procese i o potentnosti da se rezultate tih procesa primijeni u vlastitu stvaralaštvu. Uključivanje poljskih tipoloških odlika u vlastito djelo kod naših je pjesnika simptom poetičke diferenciranosti.

Prinos komparativno utemeljena istraživanja hrvatsko-poljskih književnih veza ovisi dakako i o temeljnoj sposobnosti istraživača da objasni književnu uvjetovanost koju postavlja kao početnu tezu, ali dijelom i o vrsti pa i o estetskoj vrijednosti predmeta koji je izabrao. Rezultat i njegova uvjerljivost ovise i o tome koliko se može dokazati da je opravdano pojave u dvjema književnostima gledati kao cjelinu (jer to je prva predodžba od koje se ovdje polazi), a pojedinačni slučajevi ne bi smjeli ugroziti tu deduktivnu predodžbu o cjelini. Tko ne prihvaća temeljnu našu tezu – da svaka književna pojava unutar nacionalne književnosti mora imati veze s književnim pojavama drugih nacionalnih književnosti (a one pojave koje to nemaju ni ne trebaju pripadati nacionalnoj književnosti, barem ne njegovu široko shvaćenu kanonu, jer nemaju estetski karakter) – taj čitatelj koncepciju uzajamnosti, kao sjecišta zajedničkih poetičkih odlika, neće prihvatiti kao gledište koje rasvjetljuje procese nacionalne književnosti. Sposobnost hrvatskih pjesnika da prihvate značajke oblikovane u poljskoj sredini otklanja predodžbu o inertnosti našeg prihvaćanja drugosti. Tu se ulazi u područje traumatskoga samoodređenja našega romantizma, djelomično i moderne. Mjestimična gotovo ekskluzivna usmjerenost komparativnih istraživanja na vrhunce svjetske književnosti smješta hrvatsku književnost na margine europske periferije, svodeći je na slučajan plod društvenim ograničenjima dubinski zarobljene sredine, koja je uvijek proizvodila neku vrstu „propagandne“ književnosti, uvjetovane uskim domaćim kontekstom, bez potencijala eksportiranja. Pristanemo li uz taj pogled, nema druge nego da odmah zaključimo kako je pjesništvo i Stanka Vraza i Julija Benešića izvedenica iz estetskih okvira nastalih u stranim književnostima, čime pojave jedne nacionalne književnosti tumačimo kao neposredne rezultate pojava druge književnosti (što je kategorijalna pogreška). Hoteći savjesno opisati stupanj uvjetovanosti, tvrdimo da srodne pojave u hrvatskoj i poljskoj književnosti imaju sasvim različite učinke te da hrvatska strana ne može biti tumačena kao neproaktivna. Hrvatsko-poljske književne veze bistro su ogledalo sudioništva hrvatske književnosti u širim europskim (srednjoeuropskim) procesima.

1.2.

Ni nakon stoljeća i pol zanimanja pa i povremenih razdoblja kontinuiranoga pomnijega proučavanja, nije sigurno i lako prići sintetskom poslu o hrvatsko-poljskim književnim vezama, napose stoga što nije obavljen sav pozitivistički posao koji prethodi komparativističkoj sintezi. Taj će pothvat jamačno i nadalje trajati kao projekt „optimalne projekcije“. U sastavu teme hrvatsko-poljskih književnih veza, naš put – orijentacija na opisivanje doprinosa povijesnih poetika iz poljske književnosti u sinkroniji povijesnih poetika u hrvatskoj književnosti – samo je jedna, ne nužno središnja, mogućnost

u istraživanju književnih veza, zamišljena kao odmak od kontaktne historiografije, kao korak bliže općim književnopovijesnim pitanjima, zajedničkim dvjema književnostima. Za razliku od dokumentiranih kontakata,⁴ koji pružaju utočište egzaktnosti, poetike u dijakronijskom procesu mogu se samo subjektivno tumačiti. Nužan je stoga odmak, istina omanji, od društvenoga, političkoga i kulturološkoga konteksta, kako bismo se pokušali zadržati u polju selektiranih književnopovijesnih činjenica, i to onih koje imaju odsudnu važnost za razumijevanje utjecaja (nekih) aspekata (nekih) poetika na izabrane pjesničke poetike u hrvatskoj književnosti, nastojeći pritom ne ostati na razini indicija, te im pridružujući kriterij književnopovijesne distinktivnosti, argumentima književne a ne opće povijesti (nekoliko se čvorišta opetovano pojavljuje u hrvatsko-poljskim vezama: zašto Vraz piše balade i romance⁵, nadalje, što je „proročko“, gotovo pa mesijanističko,⁶ u refleksivnom pjesništvu Petra Preradovića, koje je porijeklo slobodnoga stiha u hrvatskoj moderni, što se dakako odnosi na Jelovšeka, kao kronološki prvoga koji je odustao od vezanoga stiha, a meritorno najviše na Benešića kao razmjerno neocijenjena pjesnika hrvatske moderne); ta su pitanja dakako relevantna za opis ukupna razvojnoga tijeka u hrvatskoj književnoj historiografiji, no izvori su im u poetičkim odlukama navedenih pjesnika, koje su pak posljedica njihove osobne, nerijetko osamljeničke, stvaralačke i životne orijentacije; kretanje tom putanjom, od stranoga prema vlastitom najdubljem, dalo je sasvim specifične, povijesnopoetički distinktivne rezultate u spomenutih autora.

Heterogena cjelina od 1830-ih do kraja Prvoga svjetskoga rata formativno je razdoblje za našu temu (sve ranije od toga pripada starijoj književnosti, a sve kasnije ima odlike interkulturalne i intermedijalne suradnje, nerijetko institucionalne; kako naš predmet nije kontaktna uzajamnost, ostajemo u romantizmu XIX. stoljeća, s modernom kao njegovim najmlađim srodnikom, razumijevajući ga kao izvorišno poprište prepletanja hrvatsko-poljskih povijesnih poetika), približan okvir u koji smještamo romantičke i neoromantičke tendencije. Zacijelo se ipak ne može tvrditi da je poljska književnost dominirala u ikojem pravcu, književnoj struji ili opusu u hrvatskoj književnosti tijekom toga razdoblja, s iznimkom Julija Benešića (ali ni on nije nekritički polonofil, jer u vlastitu pjesništvu prihvaća iz Mlade Poljske i, još dublje, iz poljskoga romantizma točno onoliko koliko mu je potrebno za poetički dijalog s neoromantizmom postmatoševske provenijencije). Zagledanost u poljske prilike hrvatskim je pjesnicima u romantizmu služila kao sredstvo kulturne pa i političke borbe, nije sporno; istina je i da

⁴ Mickiewicz nije imao izravnih hrvatskih kontakata (susreo se, u Rimu, samo s Pucićem), no imao je prigoda za posredne uvide. Usp. Kubik 2018: 59–68.

⁵ Ponešto je kompleksnije pitanje s Vrazovim sonetom; za ilustraciju problema, citirat ćemo samo naoko bezazlen komentar Julija Benešića iz varšavske *Kronike*: „Čitali smo večeras Mickiewiczove sonete, koji su utjecali na Vrazove sonete. Krleža se vrlo rastužio, kad je vidio kako je Vraz „prerađivao“ Mickiewicza. Jučerašnji je ushit za Vraza splasnuo“ (1981: 376).

⁶ Sažeto o mesijanizmu u poljskoj tradiciji tumačenja usp. Walicki 2006: 17–28.

je ta zagledanost jednostrana, ne i međusobna. Ta dva momenta – utilitarnost orijentacije na sve poljsko, što ne znači da je estetski aspekt bio drugorazredan, naprotiv, utilitarnost i jest bila moguća upravo stoga što su poljski uzori jamčili estetsku dimenziju, koju su Vraz i Preradović preveli u samosvojne poetike, dok je Mažuranićev primjer drukčiji, utoliko što se ponajviše odnosi na društvenu utilitarnost i ideološko slavenstvo (Košutić Brozović 1970) te jednostranost utjecaja – opće su mjesto hrvatsko-poljskih književnih veza u romantizmu, i ne treba stoga precjenjivati poljski aspekt, no ne treba ga ni svoditi na društveno uvjetovane sporadične kontakte i političko polonofilstvo. To što je poljski romantizam izravno utjecao na literarno formiranje Vraza, Preradovića i Franje Markovića, dakako i Mažuranića (ali to je drukčiji primjer, ponajviše stoga jer se nije dogodio u lirici), ne znači da u genezi njihova literarnoga habitusa umanjujemo utjecaje zapadnoeuropskih literatura i vrlo dubok utjecaj usmenoknjiževne tradicije.

Na prijelomu XIX. i XX. stoljeća, s porastom zanimanja za romantičke tendencije, polonofilstvo, za razliku od preporodnoga razdoblja, ponovo postaje ovaj put više književni, manje politički program. Kod pjesnika koji poznaju i primaju poljske utjecaje u doba moderne poljski je impuls emocionalan i relativan, jer tada hrvatska književnost posve hvata korak sa zapadnoeuropskim tendencijama te je kod svih modernista moguće detektirati utjecaje iz gotovo svih europskih književnosti, budući da su kontakti bili mnogobrojni i raznoliki, a prijevodi sve dostupniji. Poljska književnost nije imala samo ideološko-pragmatički utjecaj na hrvatske romantike niti je utjecaj na poetike modernista bio epigonski. Ako se prihvate te hipoteze, kontekst hrvatsko-poljskih veza nadrađa rekonstrukciju osobnih kontakata, intimnih lektira, „drugovanja sa stranom knjigom“ (Kravar 1998: 105)⁷ i *ad hoc* prijevoda te oponašanja bez literarne ambicije. Ovdje je riječ o poljskoj orijentaciji koja je književnoga porijekla, nije ni deklarativna ni pragmatična, niti su rezultati primanja poljskih utjecaja epigonski i irelevantni. Ako ne uvažimo i taj dio geneze romantičkih postupaka – i njihovih modernističkih srodnika – svi primjeri koje spominjemo mogu nesretno potpasti pod nazivnik ideoloških preuzimanja.

Malo je kanonskih pisaca novije književnosti, a nije drukčije ni među kanonski neraspoređenima, koji nisu cijenili zapadnoeuropsku književnu tradiciju, pa i kad su pristajali uza tradicionalne poetike i programe (kadšto je upravo konzervativnost u poetici bila znak privrženosti europskoj tradiciji). Kod mnogih je strani utjecaj bio više deklarativan, manje eruditski. Primjer je erudicije, uvjerljiv bez sumnje, Julije Benešić, koji je o poljskoj književnosti promišljao uranjajući u svekoliku poljsku tradiciju: najpri-

⁷ Stranu lektiru Kravar tumači kao čimbenik koji je uzrokovao dvojnost djelomično suprotstavljenih tendencija hrvatskoga romantizma, istodobno potrebu da se očuva privrženost domaćoj tradiciji i poriv da se upozna i anticipira strano, koje se osjeća kao svoje. Kravara je analiza oslonjena na metrička preuzimanja, ali nije drukčije ni s tematikom i općenito lirskim etosom, koji je u cijelosti obilježen podvojenošću između nacionalno amblematskoga i paneuropskoga. Vraz, Preradović i Marković upravo su primjeri pomirenosti te dvojnosti.

je se pomno informirao, primajući autore i djela u prebogatom rasponu, od najvišega kanona do blijedih nasljedovatelja. Ambivalentnost Benešićeve uronjenosti u poljsku kulturu i književnost, sudeći prema nekim iskazima u *Kronici*, ima elemente „slomljenoga trijumfa“ – ne mogavši se osloboditi, stvaralački i poetski, književnopovijesnih, lektirnih i kazališnih naslaga koje je nakupljao godinama, opredijelio se za nekovrsni pedagoški pristup, i prema sebi kao književnom autoru i prema matičnoj književnosti, uzimajući iz poljskoga književnoga okružja upravo ono što se dalo prilagoditi njegovu osobnom senzibilitetu, koji je dakako sadržavao mnogobrojne, neke i vrlo tipične, naslage domaćega, hrvatskoga životnoga i književnoga iskustva.⁸

2. Granice korpusa

Pjesnici koje navodimo kao primjere nisu proizvoljan izbor iz područja hrvatsko-poljskih književnih veza niti su presjek tema koje bi činile okosnicu toga područja; tematski je raspon uvjetovan, intencionalno, s obzirom na žanrovski te stilskoformacijski kriterij. Ta dva načela uvjetuju ograničavanje na liriku i njezine romantičke i neoromantičke povijesne poetike u sastavu paradigmi romantizma i moderne. Niz pitanja hrvatsko-poljskih književnih veza već je bio književnopovijesno indiciran i znanstveno komentiran. Naš je cilj stoga omeđen pokušajem da se ustanovi što je moguće više sintetičan sud o izabranim temama, imajući na umu kroatocentrično zadan književno-

⁸ Zasebna je dakako tema narav Benešićeva polonofilstva, i ne treba je poistovjećivati s utjecajem poetike Mlade Poljske na njegovo pjesništvo. Dok je taj utjecaj slabo istražen, ambivalentnost prema poljskosti općenito dobro je poznata iz *Kronike*: ... “mislim da sam ponovno progledao i shvatio napokon problem koji se zove ‘Poljska’. Revidirao sam u jednoj sekundi svoj pogled na taj narod. Ja sam, kao i svi mi, gledao u Poljake kao u srodni nam narod po jeziku i nekadašnjoj zajedničkoj prošlosti, sa srodnim crtama u mnogom pogledu. To ostaje i dalje, samo se mora u tom naziranju nešto iz osnove promijeniti. Teško je to izraziti. Uzet ću figuru, usporedbu. Ti kad misliš na svog brata, svjesno ili nesvjesno osjećaš da ti je brat, da ste zajedno odrasli, uz istog oca i mater itd. Zamisli sada sebi brata, ali tako da znajući sve to o zajedničkom podrijetlu, sve to bez mržnje naprosto eliminiraš i u njemu ugledaš posve samostalnog čovjeka, u kojega je samostalnost toliko razvijena kao i u tebe, a da zato njegovi interesi nisu ni vezani ni razriješeni u odnosu prema tebi, oni su toliko *sporedni*, da se na njih i ne misli. To je ono glavno, što sam spoznao: njima je posve sporedno to da su oni slavenskog podrijetla i da još netko govori srodnim jezikom, jer su toliko samostalni u osjećaju svoje individualnosti, da im ne treba voditi računa o nekoj zajedničkoj domovini, običajima itd. (kao nama i Česima). ... Ovakvo gledanje na Poljake izgleda mi jedino ispravno. Ono je lišeno svakog sentimenta. Njima je sporedno sve što nije njihovo, a svojim smatraju i neka zajednička svojstva, koja imaju i drugi narodi, no zato im ti narodi nisu bliži od onih naroda koji nemaju s njima zajedničkih svojstava. Kao što tebi može biti rođeni brat kadšto dalji od čovjeka, koji ti nije rod“ (1981: 456–457) ... : „Opet sam dublje ušao u psihu tih ljudi, tog naroda, koji *ne će moći* izdržati u Evropi u ovoj državnoj formi, koju sada ima. To su ljudi, koji misle kategorijama 18. vijeka, koji čak to svjesno znaju, ali toga ne mogu da se odreknu, odnosno da se od toga izliječe, jer nisu preživjeli ni socijalnu revoluciju ni preporod kao Česi i mi. Jer njihovo robovanje od god. 1772. do 1918. za njih je kao neka epoha preživljena u zatvoru, iza koje se nastavlja godina 1773., a ne 1919.“ (1981: 473).

povijesni okvir. Upućenost u poljski književnopovijesni kontekst u službi je preispitivanja poetika i opusa u hrvatskom pjesništvu. Poljski književni model, u formacijama kojima je svojstvena romantička orijentacija, imao je ulogu reprezentativna europskoga modela i omogućuje vjerodostojno pozicioniranje pa i prevrednovanje pojava hrvatske književnosti u ravnini s evolucijom u europskim književnostima. Bez uočavanja te dvostrukosti i suodnosa između poljske književnopovijesne pozadine prema pitanjima hrvatskoga pjesništva temeljna istraživačka i čitateljska poruka našeg promišljanja može izmaknuti, iako dakako neće prekriti činjenicu da ne može biti govora o tome da romantizam i njegovi potonji poetički srodnici iscrpljuju temu hrvatsko-poljskih književnih veza.

Kad je riječ o Stanku Vrazu i Petru Preradoviću, valjalo bi sintetizirati što se dosad ustanovilo o paralelizmu poetika s Mickiewiczem i Krasinskićem te bi se mogla implicirati nova rješenja koja diskretno premještaju težište unutar književnopovijesne ocjene Vrazova pjesništva. Relevantan bi prigovor bio i fokus na liriku, jer i u epskom djelu Franje Markovića kao žanrovski najpotpunijega hrvatskoga romantika mnoštvo je znakova romantičke epohe koji su proizašli iz lirske diskursa, a u nas su se razvili tek u Markovićevoj inačici romantičke epike. Iako se paralelama u proznom stvaralaštvu ovdje ne možemo baviti, sugeriramo tek da zastupljenost Henryka Sienkiewicza u *Viencu* svjedoči koliko je njegov prozni model smatran uzornim te je njegove tragove moguće pratiti i kroz razdoblje prevlasti realističkih postupaka i kasnije modernističke proze. U poredbama se krećemo možda najkласičnijim, ali držimo ne i prevladanim putem: prvi su oslonac, u preliminarnim sudovima, književnopovijesni dokumenti epohe, napose književnokritički napisi; zadržati se potom treba na pjesmama s motivima i postupcima koje držimo zajedničkim, a istovremeno paradigmatički indikativnim; izvornost ne treba naglašavati jer je izbor i načinjen s obzirom na neepigonski rezultat, makar se, napose u nekim primjerima u moderni, ni nekritička posuđivanja od poljskih uzora ne mogu zanimati (Jelovšek/Przybyszewski). Polonocentrizam je naš nedvojbeni, podrazumijevajući podtekst i izbora pjesnika i izbora motiva u njihovu pjesništvu i naročito u izboru književnopovijesnih izvora koji prate i autore pojedinačno i formacije kojima su pripadali, ali su ciljevi kroatocentrični.

Tipološke analogije koje spominjemo nisu ni revolucionarne ni odveć inovativne jer bi rezultat „inovacije“ mogao biti proizvoljan i konfabulativan. Najveća opasnost presmionoga polonocentričnoga kontekstualiziranja prijati analizi pjesništva Julija Benešića, gdje se, zbog pjesnikova izrazita polonističkoga i poljskoga podteksta, srodnost s poetikama poljskoga modernizma ne smije forsirati (olako se može upasti u zamku da je ponajbolji naš znalac poljske književnosti i uopće poljskih prilika potpadao pod utjecaj poljskih pjesnika i poetika), jer geneza je Benešićeva poetskoga rukopisa usidrena u hrvatsku književnu tradiciju, ali ne autarkičnu i nekomunikativnu nego uključivu prema stranome, riječju poljskome. Ako bismo izdvojili Benešića iz sustava hrvatske moderne, pogriješili bismo, koliko god bio lako uklopiv u poljsku

sredinu i kulturu. Benešić je upravo karakterističan tip pjesnika hrvatske moderne, takav da ishodište ima i izvan hrvatske kulture. Naše je čitanje njegova pjesništva oslonjeno stoga na osobnu, čitateljsku uvjerenost da bitni aspekti njegova pjesničkoga djela imaju svoje uzore u modernističkom stilskom kompleksu koji poljska književna historiografija tumači kao izvorno svoj, makar eklektičnost poljskoga modernizma nije ekskluzivnost u slavenskom svijetu, jer je istovrsnost različitih književnih pojava svojstvena svim formacijama poetskoga modernizma na prijelazu stoljeća. Ograničenost na lirsku vrstu omogućuje (iako ne jamči) da usporedivost književnih modela bude razgovjetnija jer poredbe ne označuju samo bilježenje sličnosti nego i podcrtavanje razlika. U slijedu od Vraza i Preradovića, preko Kamova, Jelovšeka i Kosora, do Benešića i njegovih duhovnih i životnih suputnika Matoša i Krleže, zanemarivanje razlika u odnosu na poljsku književnost bilo bi ignoriranje hrvatskoga književnopovijesnoga konteksta na koji se pozivamo. I sličnosti i razlike u analizi povijesnih poetika ne mogu biti drugo nego naknadne historiografske konstrukcije nastale na temelju građe koju smo od pjesnika naslijedili, a nismo je uvijek umješno znali uklopiti u nadnacionalne procese.

Budući da je slabo iznutra konstituiran, hrvatski se romantizam oprezno povezivalo sa središnjom niti europskoga romantizma, kojoj Mickiewicz⁹ i Krasinski kanonski pripadaju. Standardan je primjer Vrazov importirani romantizam koji posvjedočuje suodnos pojava nacionalne književnosti i europske paradigme (o periodizaciji toga razdoblja usp. Flaker 1972). Nema stoga potrebe da se dodatno ograđujemo od tradicionalna komparatističkoga puta: hrvatsko-poljske književne poredbe ne treba zarobiti u ključu istraživanja velikih poljskih pisaca i njihovih sudbina u „maloj“ hrvatskoj književnosti jer predmet našeg zanimanja nisu odjeci u recepciji poljskih velikana na južnoslavenskoj periferiji, jer to nikakve osobite važnosti nema za cjelinu književnih epoha u kojima se recepcija bilježi, nego pojave u hrvatskom pjesništvu koje su ga uključile u središnji paradigmatički tok, najprije romantizma, potom i moderne, a dolaze iz poljske književnosti (o obrnutu recepcijskom putu usp. Kot 1991).

Pojam neoromantizma ne može biti razumijevan kao stilska formacija nego kao poetika vremenski omeđena na okvire hrvatske moderne. Nije posrijedi razumijevanje romantičkoga kao nadvremenskoga stila nego paralelizam povijesnih poetika, romantizma u formativnoj fazi u prvoj polovici XIX. stoljeća i neoromantizma kao njegova poetičkoga srodnika tijekom moderne na prijelazu stoljeća, do kraja Prvoga svjetskoga rata (iako Benešić svoje stihove objavljuje kasnije, 1922, oni pripadaju bitno ranijem poetičkom modusu). Hrvatsko-poljske književne veze nisu potraga za općeromantičkim motivima nakon epohe romantizma nego poprište utjecaja romantičkoga povijesno-poetičkoga stila i svjetonazora. Pjesništvo koje nazivamo romantičkim i moder-

⁹ O Mickiewiczzevoj viziji slavenskih književnosti u pariškim predavanjima usp. Rapacka 1995: 95–112.

nistički neoromantičkim (Šicel 1978, Užarević 2008),¹⁰ utoliko antimodernističkim (Kravar 2003, 2005),¹¹ nije „romantično“ pa nas stoga neće zanimati pjesničke pojave kojima se geneza i poetika ne mogu dovesti u povijesnopoetičku vezu s formativnim razdobljem epohe romantizma. Spominjemo to stoga što romantičkih simptoma ne manjka u hrvatskom pjesništvu *fin de sièclea* no nisu svi relevantno povezivi s epohom romantizma (Škreb 1964).¹²

2.1.

Dvije bitne značajke poljskoga romantizma hrvatsko pjesništvo nije usvojilo: prvo, koncept pjesničke izvornosti i neponovljive kreativnosti (naši su pjesnici prepravljali poljske i uopće strane stihove nerijetko ne označujući izvornoga pjesnika ili djelo, ne zbog nesavjesna epigonstva nego zbog ispunjenja prosvjetiteljskoga cilja pouke, što se činilo preradbama i prijevodima romantičkih uzora). Nadalje, individualizam, kao bitan znak zapadnoeuropskih romantizama, koji je u poljskom pjesništvu imao proročki karakter, u nas je ostao nerazvijen pod teretom kolektivnih nacionalnih frustracija i dugotrajne nadržavnosti. Mjesto razlike dviju književnosti upravo je kanonski romantik, Franjo Marković, čija književna misija ima izrazit pedagoški i prosvjetiteljski karakter. Njegov spjev *Dom i svijet* (napisan 1865, objavljen 1883.) jedini je hrvatski romantički idilički ep, usporediv, s obzirom na jasna motivska preuzimanja, s *Gospodinom Tadijom*, koji je zacijelo Marković čitao u izvorniku (preveo ga je T. Maretić, Zagreb 1893). Ne može se ne uočiti Markovićevu teorijsku misao u njegovu književnom djelu. Hoteći filozofijska znanja primijeniti na književnu epiku, posebno s obzirom na to da svoje postavke primjenjuje na stihove (iako stvara u razdoblju afirmacije proze, napose romana) te ujedinivši spoznaje iz estetike s pjesništvom, potvrđuje se kao naš jedini gotovo ortodokсни romantik, u smislu ispravnosti poetičke aksiologije. No recepcijska je nevolja s Markovićem što je već za života, iako društveno priznat, kao književ-

¹⁰ Pojam neoromantizma razmjerno je rijetko zastupljen, Šicel ga spominje u nabranjanju („dekadancija, simbolizam, impresionizam ili neoromantizam“). J. Užarević spominje ga u navodnicima, u kontekstu u kojem ga i mi upotrebljavamo, kao književno-kulturni proces s početka XX. stoljeća („neoromantizam, simbolizam, ekspresionizam, avangarda“).

¹¹ Zoran Kravar definirao je poetičku i svjetonazorsku antimodernost unutar paradigme moderne kao sinegdohu poetičkoga (nerijetko i političkoga) stava koji sadržava elemente negacije moderne. Za Julija Benešića vrlo je karakteristično da njegova protumoderna očitovanja ne posjeduju uporište izvan moderne, pa ne mogu biti zamijenjena za predmoderne tendencije niti za protoavangardna osporavanja moderne.

¹² Iako se sve poetike oblikuju u konkretnim društvenim i povijesno uvjetovanim okolnostima, nedvojbeno postoje i svezremenske značajke koje se različito ponavljaju i isprepleću u svim stilskim formacijama. To je najsigurnije nazivati Škrebovim „stilskim kompleksom“, kako se već i udomacilo, pa je ovdje umjesno strogo razlikovati stilsku formaciju i stilski kompleks. Stilski kompleksi, makar imali obilježja romantičkoga modusa, koji nisu u vezi s romantičkom stilskom formacijom (neoromantizam moderne to jest) nisu dio naše teme.

nik smatran reliktom klasicizma i romantizma, pa su njegovim spjevovima presudili izvanknjiževni uvjeti, koji su diktirali zaokret prema uzletu realističke pripovijesti. U cjelini je Marković točan primjer simbioze klasicističkih (predromantičkih) i formativnih romantičkih značajki, i to u doba kad je romantizam kao epoha već bio završio te kad se u hrvatskom pjesništvu osjećaju posljedice mukotrpnih pokušaja standardizacije književnoga jezika, povratak tradicijama starije hrvatske književnosti (napose dubrovačke) i još mukotrpniji proces konstituiranja institucija moderne nacije, u čemu je Marković izravno svojim javnim funkcijama sudjelovao. Neutemeljen je ipak zadugo u našoj historiografiji zastupan stav da hrvatska književnost nema romantizma (Frangješ 1967): ilircima se ne može osporavati svijest o romantizmu iako im se pripisuje svjesno odbijanje romantizma tamo gdje se nije mogao iskoristiti u nacionalne svrhe. No nema sve pjesništvo ilirskoga i postilirskoga naraštaja utilitarni i aktivistički podtekst. Intimističkim motivima koji ne služe izriječkom ni prosvjećivanju naroda ni izgradnji nacije upravo su tim ciljevima ponajviše pridonijeli soneti Stanka Vraza i refleksivna lirika Petra Preradovića (Flaker 1968).¹³

Već odavna poznat utjecaj poljskih pjesnika na hrvatske neće u bitnome poremetiti položaj u nacionalnom kanonu ili dijakroniji bilo kojega pjesnika kod kojega je umjerno tražiti i nalaziti poljske tragove, no odraz poljske književnosti uzrokovao je zaokret koji je hrvatske pjesnike poetički odredio drukčije upravo zato što je posrijedi poljska književnost, a ne bilo koja druga strana književnost. Specifična svojstva koja su se u punini razvila u poljskom pjesništvu u hrvatskome su imala obličje koje se može smjestiti, ali ne i utopiti u konglomerat nadnacionalnih utjecaja i općeknjiževnih procesa kojima su pjesnici romantizma a moderne napose bili izloženi.

Utjecaj poljske književnosti specifičan je dvostruko, ponajprije stoga što poljski pjesnici nose razliku u odnosu na zapadnoeuropski romantizam, a u razdoblju moderne inačice neoromantičkih poetika još su heterogenije. Nadalje, hrvatska književnost zagledana je u poljsku, u objema epohama, s istim ciljem – da se posredovanjem slavenske književnosti zahvati u europski kanon. Ne treba stoga napore da se hrvatsko pjesništvo poredbeno kontekstualizira s obzirom na kanon poljske književnosti tumačiti kao daleki odjek projekta slavenske uzajamnosti niti uvjerenosti da slavenske književnosti čine nekovršnu zasebnu cjelinu u europskom kulturnom krugu (raznorodnost je prevelika da bi se to tvrdilo, u svim novovjekovnim epohama) niti da hrvatski pjesnici njeguju privilegiran odnos prema slavenskim utjecajima. Utoliko se nadaje kao nužnost odvojiti utjecaje poljskoga romantizma od procesa nacionalne izgradnje tijekom ilirizma i ne lijepiti uza svaki Vrazov ili Preradovićev slavenski podtekst politički i društvenoutilitarni kontekst. Ne treba gubiti iz vida naoko podrazumijevajuću a

¹³ Za pjesništvo nastalo od polovice 1830-ih do polovice 1860-ih A. Flaker služio se sintagmom „nacionalni pseudoromantizam“, naglasivši time zakašnjelost, nekarakterističnost pa djelomično i neuspjelost hrvatskoga romantičkoga projekta.

teško dokazivu tezu da poljsko i hrvatsko pjesništvo, drugo na valu prvoga, sudjeluju u istim paneuropskim književnopovijesnim procesima. Upravo se time bavio još Mickiewicz na Collège de Franceu,¹⁴ zacrtavši okvire slavenskih književnosti kao kulturnoga prostora koji, unatoč golemim društvenim i povijesnim razlikama, dijeli barem potencijalnu koheziju.¹⁵

3. Umjesto zaključka

Pokušaj svojevrstne metodološke ispovijesti i eksplikacije vlastita analitičkoga procesa nema normativni nego relativizirajući potencijal da zacrtá granice radnoga okvira u sastavu kojega se kreće deskripcija predmeta rasprave. U korijenu je problema istraživanja književnih veza obuzetost potrebom da se gomilaju primjeri i da se pobroji sve što se dosad o njima istražilo. Svaki je pjesnik kojim se bavimo u našem čitanju izrazito određen svojom vremenitošću, dakle književnopovijesnom perspektivom i time nužno ograničen na historijski kontekst koji je uvijek ograničavajući jer svodi raznolike pojave na sličnu mjeru, koja im se pojedinačno možda i ne pripisuje (to osobito vrijedi za pjesnike moderne, kod kojih poredbeno hrvatsko-poljsko kontekstualiziranje nije uobičajen istraživački horizont). Promjene u razumijevanju koje sugeriramo nisu posljedica novih podataka nego novih čitanja, novoga poredbenopovijesnoga rasporeda čitanih pjesnika, kojima ne pridajemo estetsku vrijednost koju nemaju niti im nastojimo „uzeti“ književnopovijesnu mjeru, s jednom iznimkom. Naime, iz osobne angažiranosti, iz potrebe da razbistrimo njegovu poetsku viziju, čitajući pjesme Julija Benešića podliježemo iskušenju da ga ipak ambicioznije prevrednujemo, s obzirom na to sudbina Benešića u hrvatskoj književnosti kao pjesnika, u manjoj mjeri i prozaiika, otvara složeno pitanje o uvjetovanosti društvenoga položaja pisca i recepcije njegova književnoga rada, a naročito pitanje o odnosu domaće književne tradicije i stranoga utjecaja kod pisca kod kojega je razina isprepletenosti dviju strana zamršena i sveprisutna, u svakom dijelu opusa i djelovanja.¹⁶

Utjecaj poljskoga pjesništva na hrvatsko dakako nije po sebi ni povoljan ni nepovoljan za hrvatske pjesnike. Prošlo je vrijeme kad je trebalo preneglašavati strani utjecaj samo zato što svjedoči da je i u nas bilo osjećaja za književni trenutak i „modu“, ali je prošlo i vrijeme da se dokazuje da je bilo koji hrvatski pjesnik ostao „samosvojan“, iako

¹⁴ Među južnoslavenskim književnostima Mickiewicz je u predavanjima najviše pozornosti pridao crnogorskoj baštini, što se, uza zrno opreza, može tumačiti kao paralelizam zavičajne nostalgije, između litavskoga zavičaja i praslavenske autentičnosti balkanske Europe. Usp. Trybuš 2019: 84–94.

¹⁵ Ipak ćemo ustanoviti da povijest slavenskih književnosti zapravo nije moguća kao neizdiferencirana cjelina, bilo po nacionalnom ključu, bilo po tipološkome, osim u panoramskom pogledu, kakav je svojstven slavističkim sintezama na anglocentričnim sveučilištima.

¹⁶ O obrnutu putu, o recepciji hrvatske književnosti u poljskoj kulturi, usp. Kot 1991: 312–332.

je „posuđivao“ (Živančević 1978: 322)¹⁷ – na razinama od prijevoda, preko preradbi i svjesna oponašanja do anticipacije drugosti tuđega književnoga iskustva – iz vlastite lektire. Utjecaj poljske književnosti na hrvatsku pokazuje da se pojedinci na hrvatskoj strani identificiraju sa stranom književnom tradicijom, asimiliraju se u širi dijakronijski niz i prihvaćaju književne konvencije nastale drugdje. Ne treba stoga relativizirati Mickiewicza, Krasińskoga niti Przybyszewskoga – umjesno je govoriti o izravnom utjecaju, a ne o dalekom poticaju koji bi se onda umotao u međunarodni kontekst, u kojem poljska sastavnica gubi svoju emisijsku moć u srazu sa zapadnoeuropskim književnostima. O uspjelosti utjecaja poljskih pjesnika na hrvatske nemojmo se pitati na temelju opsega pojedinačnih preuzimanja ni „nelojalnih“ prisvajanja, nego na temelju prosudbe o individualnoj svrsi takvih preuzimanja u svakom pojedinom opusu, u sastavu poetike koju su pjesnici, na objema stranama, baštinili. Riječju, poljski je utjecaj kod hrvatskih pjesnika znak poetske zrelosti i potrebe da se sudjeluje u poetskom jeziku vremena.

¹⁷ „Svaki je bezmalo onovremeni hrvatski pisac prevodilac ili podražavalac“, tvrdi, nema sumnje ispravno, M. Živančević.

Literatura

- Benešić, Julije. 1981. *Osam godina u Varšavi (Kronika)*. Rad JAZU, 390, 244–530.
- Đurišin, Dionyz. 1966. O teoretskim ishodištima poredbene književnosti. *Umjetnost riječi*, 3–4, 119–132.
- Flaker, Aleksandar. 1968. *Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti*. Književne poredbe. Zagreb: Naprijed, 27–44.
- Flaker, Aleksandar. 1972. Nacionalna posebnost i opća zakonitost. *Croatica*, 3, 29–39.
- Frangješ, Ivo. 1967. *Studije i eseji*. Zagreb: Naprijed.
- Košutić Brozović, Nevenka. 1970. O problemu slavenske orijentacije u književnosti. *Croatica*, 1, 167–193.
- Kot, Włodzimierz. 1991. Problemy recepcji literatury chorwackiej w Polsce. *Most / The Bridge*, 1–2, 312–332.
- Kravar, Zoran. 1998. Inozemna politika stihom. Strano i domaće u u hrvatskoj versifikaciji 19. stoljeća. U: *Dani Hvarskog kazališta*. Split: Književni krug, 24 (1), 101–111.
- Kravar, Zoran. 2003. *Antimodernizam*. Zagreb, AGM.
- Kravar, Zoran. 2005. Znaci vremena u hrvatskoj književnosti 1920–1930. *Svjetonazorski separei*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga, 81–98.
- Kubik, Damian. 2018. Mickiewiczevi hrvatski kontakti. U: *Poljsko-hrvatske veze kroz stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa. STR
- Rapacka, Joanna. 1995. *Godzina Herdera*. Warszawa: Energiea.
- Slamniġ, Ivan. 1965. *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šicel, Miroslav. 1978. Specifična obilježja književnosti moderne. U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* [ur. Flaker, Aleksandar; Pranjić, Krunoslav]. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, 393–412.
- Škreb, Zdenko. 1964. Stil i stilski kompleksi. U: *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska, 131–148.
- Škreb, Zdenko. 1973. Nov pogled na metodologiju povijesti književnosti. *Umjetnost riječi*, 1, 13–24.
- Trybuś, Krzysztof. 2019. *Romantic Memory*. Berlin: Peter Lang.
- Užarević, Josip. 2008. O romantizmu danas. U: *Romantizam i pitanja modernoga subjekta* [ur. Užarević, Josip]. Zagreb: Disput, 9–12.
- Walicki, Andrzej. 2006. *Mesjanizm Adama Mickiewicza w perspektywie porównawczej*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Živačević Sekeruš, Ivana. 1993. The Krakowian in Croatian and Slovene Poetry. *The Slavonic and East European Review*, 2, 278–286.
- Živančević, Milorad. 1978. Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi. U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* [ur. Flaker, Aleksandar; Pranjić,

Krunoslav]. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, 313–340.

Chorwacko-polskie kontakty literackie jako część badań komparatystycznych: wyzwania metodologiczne

Komparatystyka uprawiana w ramach filologii narodowych to badanie związków literatury narodowej z innymi literaturami narodowymi, nierzadko specjalizująca się w związkach literackich między dwoma piśmiennictwami narodowymi. Takie badania rzadko odwołują się do szerszego kontekstu lub literatury światowej i stanowią one element historii literatury filologii narodowej. Chorwacko-polskie związki literackie to część kroatystyki, a polsko-chorwackie, z polskiego punktu widzenia, część polonistyki. Potrzeba powiązania własnej tradycji literackiej z obcymi tradycjami jest na tyle istotna, że każdy filolog narodowy powinien wychodzić poza ramy własnej kultury i historii, także wówczas, gdy zajmuje się twórczością o bardzo silnych cechach narodowych. W referacie zostaną przedstawione możliwe pułapki metodologiczne kryjące się za takimi badaniami, gdyż mogą się one sprowadzić do poszukiwania mało istotnych szczegółów w dziedzinie „handlu zagranicznego obu narodów“. Zdarza się, że badacze zajmują się wówczas mało znaczącymi autorami, dziełami o słabej recepcji, nieopublikowanymi przekładami i różnymi pośrednikami, którzy bardziej należą do historii ogólnej aniżeli do historii literatury. Może przy tej okazji umknąć komparatystyczna perspektywa, jeśli samą sytuację zestawienia dwóch literatur uzna się za wystarczającą. Dlatego zostaną przedstawione argumenty przemawiające za skupieniem się na elemencie ponadnarodowym obecnym w dwu kulturach i tradycjach, po to, by przezwyciężyć oportunistyczne, nierzadko okolicznościowe zajmowanie się mniej istotnymi tematami z życia literackiego dwu narodów. Nie podważając ewidentnych korzyści, jakie płyną z wzajemnego poznania się dwóch kultur tą drogą, należy zwrócić uwagę na to, że nie powinno się poprzestać na czystym informowaniu o pokrewnych zjawiskach w dwóch literaturach, bez ich kontekstualizacji w szerszym, światowym kontekście. Zostanie podjęta komparatystyczna próba przyjrzenia się nierozwiązanym kwestiom w tłumaczeniu romantyzmu jako formującego procesu chorwackiej kultury narodowej, co, być może, doprowadzi do przewartościowania dotychczasowych obowiązujących ujęć tych zjawisk.

Wyrazy kluczowe: chorwacko-polskie stosunki literackie, romantyzm, modernizm

